

לע"נ סבתי יטא מירצ'ה טרופר ע"ה
שהלכה בדרכי החסד של האימהות
וזכתה לברכת בנים

יהודה טרופר

הברכה הכפולה

מבוא

במספר מקומות בתורה מופיע פירוט של שכר ועונש התלויים במעשי האדם או העם. בשני מקומות כאלה, הלוא הם ברית סיני (ויקרא כ"ו) וברית ערבות מואב (דברים כ"ח), הברכות והקללות הן חלק מהותי מברית שנכרתה בין עם ישראל לבין הקב"ה. במאמר זה אני מבקש לנסות ולחשוף את הרעיונות המרכזיים של ברכות ברית ערבות מואב, ברכות המעלות לכאורה קשיים רבים, הן מבחינת התוכן הן מבחינת המבנה. תוך כדי העיון נעסוק בקצרה גם בהשוואת ברכות אלו לקללות של ברית ערבות מואב ולברכות של ברית סיני.

חלק א - הקשיים: כפילויות וסדר תמוה

ארבעה עשר פסוקי הברכה מעלים מספר קשיים, שניתן לחלקם לשניים - קשיי כפילויות וקשיי סדר.

כפילויות:

1. התניה - ארבעה אזכורים של התניה מופיעים במהלך ארבעה עשר פסוקי הפרשה:

וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם
(א).
כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ
(ב).
כִּי תִשְׁמַר אֵת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו
(ט).
כִּי תִשְׁמַע אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְשָׁמֵר וְלַעֲשׂוֹת. וְלֹא תִסּוּר מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יְמִין וּשְׂמֹאל לְלַכְתָּ אַחֲרַי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לַעֲבֹדָם
(יג-יד).

* תודותיי העמוקות נתונות לידידי חזי כהן על עזרתו הברוכה בעריכת המאמר ובלביון סוגיות חשובות שעלו בו.

2. חקלאות וכלכלה:

- (ד) בְּרוּךְ פְּרֵי בִטְנֵךְ וּפְרֵי אֲדָמְתֶךָ וּפְרֵי בְהֵמְתֶךָ שֶׁגֵּר אֲלֶיךָ וְעִשְׂתִּירוֹת צֹאנֶךָ
(יא) וְהוֹתֵרְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפְרֵי בִטְנֵךְ וּבְפְרֵי בְהֵמְתֶךָ וּבְפְרֵי אֲדָמְתֶךָ

3. יחסי ישראל ואומות העולם:

- (א) וַיִּנְתְּנֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלִיוֹן עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ
(ג) וַיִּנְתְּנֶךָ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה

היש סדר?

הברכות עוסקות בשלושה נושאים עיקריים: חקלאות וכלכלה, יחסים עם אומות העולם וקשר רוחני לה'. אולם למעט הברכה הרוחנית, אין יחידות מגובשות על פי נושאים, אלא מעבר הלוך ושוב מנושא לנושא.

1. הברכות החקלאיות נידונות בשלושה מקומות שונים:

- בְּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר וּבְרוּךְ אַתָּה בְּשָׂדֶה. בְּרוּךְ פְּרֵי בִטְנֵךְ וּפְרֵי אֲדָמְתֶךָ וּפְרֵי בְהֵמְתֶךָ שֶׁגֵּר אֲלֶיךָ וְעִשְׂתִּירוֹת צֹאנֶךָ. בְּרוּךְ טְנָאךָ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ
(ג-ה) יְצוּ ה' אֱתָךְ אֶת הַבְּרָכָה בְּאֶסְמִיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ וּבְרִכְךָ בְּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
(ח) וְהוֹתֵרְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפְרֵי בִטְנֵךְ וּבְפְרֵי בְהֵמְתֶךָ וּבְפְרֵי אֲדָמְתֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה'
לְאַבְרָהָם לְתֵת לְךָ. יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לְתֵת מָטָר אֲרֶצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבָרְךָ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדְךָ
(יא-יב).

2. היחסים עם אומות העולם נידונים בחמישה מקומות:

- (א) וַיִּנְתְּנֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלִיוֹן עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ
יִתֵּן ה' אֶת אִיבֶיךָ הַקָּמִים עֲלֶיךָ נִגְפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים
(ז) נִוְסוּ לְפָנֶיךָ
(י) וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וְיִרְאוּ מִמֶּךָ
(יב) וְהָלוּיֹת גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוָה
(ג) וַיִּנְתְּנֶךָ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה

3. באופן חריג, הברכה הרוחנית מרוכזת (פס' ט-י), ודווקא חריגה זו מבהירה עוד יותר את הקושי שבשאר תחומי הברכה, שאינם מרוכזים. בעיית הסדר מתחדדת לאור השוואת ברכות ברית ערבות מואב (דברים כ"ח) עם ברכות ברית סיני (ויקרא כ"ו). ברכות ברית סיני מסודרות בסדר מופתי, כל נושא (ביטחון, כלכלה, פריון ורוחניות) מופיע במרכז ללא קטיעות וללא כפילויות, וגם התנאי מופיע פעם אחת בלבד, ולא ארבע פעמים כבפרשתנו. להלן החלוקה הפשוטה והברורה של ברכות ברית סיני:

- ג - תנאי
- ד-ה - ברכות חקלאיות-כלכליות
- ו-ח - שלום מאויב ומחיה רעה
- ט - ברכת פריזון
- י - ברכה המסכמת את הברכות הקודמות¹
- יא-יב - ברכה רוחנית
- יג - סיום

נחתום את שאלותינו בספקו ה"ד של ר"י אברבנאל בפרשת כי תבוא, ספק המתייחס לפסוק ב אצלנו, שהוא אולי הפסוק הקשה ביותר בפרשה זו:

באמרו בפרשת הברכות 'והיה אם שמע תשמעו וגו' ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ ובאו עליך כל הברכות' (פס' א-ב). כי הנה היותו עליון על גויי הארץ הוא מכלל הברכות, והיה ראוי שיאמר ראשונה 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך' (פס' ב), ואחר כך 'פרט אותם, ויהיה מכללם 'ונתנך ה' אלהיך עליון' (פס' א); כי כן אמר בקללות, 'ובאו עליך כל הקללות' (פס' טו) ואחר כך פרט אותם (פס' טז-סח). ועוד, למה אמר 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך' (פס' ב) אחרי שכבר אמר 'והיה אם שמע תשמע וגו' (פס' א)?

ר"י אברבנאל מציג בעייתיות כפולה בפסוק ב, הן מבחינת מיקומו - לשון פתיחה ("ובאו עליך כל הברכות האלה") המופיע לאחר תחילת הברכות (הברכה הראשונה היא בפסוק א), הן מבחינת תוכנו - שֶׁפֶן הוא חוזר על התנאי שנזכר בפסוק א. אם כן, לא מצאנו את ידינו ואת רגלינו בסבך ברכותיו של ה' בפרשה זו. אולם תורת ה' היא, וללמוד אנו צריכים.

1. ברכה זו מתייחסת להצלחה חקלאית, וככזו היא משבשת לכאורה את הסדר, שהרי נושא זה נידון בפסוקים ד-ה. אולם הבדל משמעותי ביותר ישנו בין פסוקים ד-ה לפסוק י. פסוקים ד-ה מתייחסים למחזור חקלאי **חד-שנתי** (העונות יחפפו במהלך השנה החקלאית בגלל ריבוי היבול), ואילו בפסוק י הברכה עוסקת בריבוי תבואה הגורם לעודף חקלאי **משנה אחת לשנים הבאות**. ברכה זו משקפת מצב שנוצר לאחר שהתקיימו שלוש הברכות שקדמו לה: יש שפע כלכלי מדי שנה (ד-ה), יש שלום והאויב אינו פוגע בשפע (ו-ח) ויש המשכיות של דורות היכולים ליהנות מהשפע (ט). ברכת "ואכלתם ישן נושן..." (י) יכולה לבוא רק אחרי שלוש הברכות הראשונות, כשילוב של שלוש הברכות הגשמיות והעלאתן לרמה גבוהה יותר. ראה גם ויקרא כ"ה, כב, מקור שבו אכילת ישן מתייחסת לברכה של יבול משנה אחת לחברתה. ואכמ"ל.

חלק ב - שלוש הצעות פתרון ודחייתן

להלן שלושה ניסיונות התמודדות עם הקשיים שהעלינו. שלושת המתמודדים צועדים בדרך דומה, ומציעים לחלק את ארבעה עשר פסוקי הברכות למספר יחידות משנה ובכך מנסים לתרץ את הקשיים. אולם הדמיון בין הדעות הוא חיצוני בלבד. כפי שנראה, יש ביניהן הבדלים בפרטים ואף ניגודים ומחלוקות עקרוניות.

הצעה א

מלב"ם בפירושו לפסוקים אלו מבאר את הברכות על ידי חלוקת הפסוקים לשלוש תקופות שבהן התגשמו הברכות השונות.

1. פסוקים ב-ו - התגשמו מימי יהושע ועד לתחילת מלכות שאול.
2. פסוקים ז-י - התגשמו מימי שאול ועד ימי אחז, כששיא הברכות היה בימי שלמה.
3. פסוקים יא-יד - התגשמו מימי חזקיהו ועד סוף ימי יאשיהו.

עקרונית, חלוקה מעין זו עשויה לפתור קשיים רבים. על פיה הכפילויות הכרחיות, שהרי יש צורך להתייחס לכל אחד מהתחומים (חקלאות, ביטחון וכו') ביחס לשלוש תקופות שונות. גם קשיי הסדר עשויים להיעלם, שהרי אין הברכות מסודרות על פי נושאים אלא על פי תקופות. אולם לכשנדקדק ונבחן את התאמת שלוש הברכות, כפי שחילקן מלב"ם, לתיאור שלוש התקופות, כפי שעולה מספרי התנ"ך, נמצא פערים גדולים ביותר. למשל - "ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" (יהושע כ"ד, לא). ימי יהושע הם תקופת זוהר של עשרות שנים שבהן לא עולה שמץ של רמז לעבודה זרה.² לעומת זאת, שלמה בסוף ימיו אִפשר הכנסת עבודה זרה של ממש לתחומי ישראל ואף סייע בכך. הייתכן שתופעה ייחודית זו של ימי יהושע לא זכתה לברכה רוחנית כלשהי, ואילו ימי שלמה, שבהם היה פגם, התעטרו בברכות הרוחניות כולן?³

2. למעט מעשה המזבח של שני השבטים וחצי (יהושע כ"ב), מקרה שבו עולה חשש לעבודה זרה, אך החשש מופרך במהרה. ודווקא התגובה הקשה כל כך של כל שנים עשר השבטים, מבהירה עד כמה נחשב חטא עבודה זרה חמור.
3. להלן דוגמות נוספות לחוסר ההתאמה שבין הברכות לבין התקופה שבה התגשמו לדעת מלב"ם:
 - א. חזקיהו ויאשיהו היו מהמלכים המרשימים ביותר מבחינה רוחנית. הם חידשו את הברית שבין העם לאלוהיו, שיקמו את המקדש וביערו עבודה זרה מישראל; מדוע אין בתורה ברכה רוחנית שהתגשמה בימיהם, אף אם לא באותה רמה של ברכת שלמה?

הצעה ב

חלוקה אחרת מוצעת על ידי י' רוזנברג,⁴ המבחין בין פסוקים א-ו לפסוקים ז-י. לטענתו אלו שני קובצי ברכות שלכל אחד מהם יש קובץ מקביל בקובצי הקלות שבהמשך הפרק.

האפשרות שבטקסט אחד יהיה צירוף של מספר קבצים עצמאיים, ידועה, אולם טענה זו דורשת הסבר וביאור מעבר לקיים בדבריו. לא ניתן להסתפק באמירה שהטקסט הוא צירוף של קבצים. יש להגדיר את אופיו הייחודי של כל אחד מהקבצים (במאמר הנ"ל יש ניסיון חלקי בלבד לעשות זאת), ובעיקר לבאר את תכלית צירופם של הקבצים, ואת היחס שנוצר ביניהם עם צירופם (דברים שכלל לא נעשו במאמר הנ"ל).⁵

ב. לטענת מלבי"ם, שיא יחסי ישראל ואומות העולם מתוארים בימי שלמה כמאבק שבו אנו מנצחים - "יתן ה' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך" (ז); ואילו בימי חזקיהו ויאשיהו שיא היחסים הוא עליונות כלכלית של ישראל - "והלויית גוים רבים ואתה לא תלוה" (יב). אולם המציאות, כפי שהיא עולה מהתנ"ך, הייתה הפוכה לחלוטין, הן צבאית והן כלכלית: צבאית - שלמה ירש מדוד אביו ממלכה עצומה, וכלל לא נלחם באויביו. לעומתו, מימי חזקיהו ועד ימי יאשיהו לא פסקו מלחמות מישאל, ולתקופה זו ראויה ברכת ההצלחה בשדה הקרב. כלכלית - על מנת שנבין את יישום ברכת "והלויית גוים רבים" (יב) בימי חזקיהו, מפנה אותנו מלבי"ם לתיאור עושרו של חזקיהו בדה"ב ל"ב, כז-כט. אולם, הייתכן להשוות תיאור תמציתי של שלושה פסוקים, לתיאור המפורט של עושרו של שלמה - קרוב לשני פרקים במל"א (ה' ו') ופרק בדה"ב (ט')?! האם העושר של סוף ימי מלכות חזקיהו, לאחר תקופות קשות של שפל ושעבוד כלכלי לאשור (מל"ב י"ח, יג-טז), עולה על עושרו של שלמה שאפיין את מלכותו לכל אורכה - "וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד" (מל"א ג', יג)!

4. י' רוזנברג, 'הברכה והקללה בספר דברים', **מגדים** כח, תשנ"ח, עמ' 31-44.

5. הרהור מסוים של בעל המאמר מעלה אף בלבי הרהור, אך קודם להרהורי - הבהרה. דבריי דלהלן אינם מכוונים כלפי כותב המאמר, אלא כלפי מסקנות העלויות לנבוע מדבריו. להלן ציטוט מדברי י' רוזנברג ביחס ל'קובץ השני' (שם, עמ' 36-37): "...דבר זה מעורר הרהור שאולי פסוק יד הנו המשך ישיר של הברכה השלישית (פס' ט). ואמנם הברכה השלישית **מצטיירת כשיא**, כי בעוד כל שאר הברכות בקובץ עוסקות בנושאים גשמיים, בברכה הזו מתואר עניין רוחני נעלה - עם ישראל יהיה עם קדוש לה'... הברכה השלישית יוצאת דופן גם מבחינת סגנונה. באמצע הברכה מופיע משפט התנאי 'כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו' - בעוד בשאר הברכות אין כל תנאי. לאור הדברים האלו **מסתבר שיש לראות את הברכה השלישית כברכה המסכמת בקובץ זה**... ואמנם אם נניח כך, ונחבר את הברכה השלישית עם קטע הסיום של הברכות, יתקבל רצף שיכול להיות סיום הגיוני לברכה (ט-י, יג-יד) [ההדגשות שלי, י"ט]."

הברכה הרוחנית (המכונה בדבריו הברכה השלישית - פסוקים ט-י) היא אכן הנעלה מכולן, והיא שיאן של הברכות. אולם, יש קושי משמעותי לכנותה "הברכה המסכמת", שהרי אין היא מופיעה בסוף הקובץ אלא באמצעיתו, והפתרון המוצע על ידי חיבור פסוקים ט-י עם פסוקים יג-יד, הוא מלאכותי, בלתי מבוסס מבחינה ספרותית ומסוכן מבחינה אמנותית. אילו

בנוסף לבעיה עקרונית זו, החלוקה המוצעת בעייתית מבחינת תוכנה. לקובץ הראשון יש שני ניסוחי פתיחה (פס' א וב), ואילו לקובץ השני, הפותח בפסוק ז, חסרה פתיחה. כמו כן אין זה סביר שרק בסוף הקובץ השני (פס' יד) יתברר שהברכות שבקובץ זה הן מותנות; לסדר זה, ברכה שרק בסופה מופיע תנאי, לא מצאתי אח ורע בתורה.⁶

הצעה ג

דרך שונה לפתרון הקשיים מציע פרופ' א' רופא.⁷ במהלך דיון נרחב במעמדם של הר גריזים והר עיבל הוא מתייחס לפרשה זו בקצרה, וזה עיקר טענתו, בלשונו: "לדעתי, אף ניתן לראות כיצד 'ברכה וקללה' קצרה ונוסחתית כזאת הורחבה בשלב משני על ידי כתובים שהם בחלקם פרשנות לטקסט המקורי. כ"ח, ז-יב כוללים פרוש מרחיב כזה של כ"ח, ג-ו, פירוש הבא בסדר כיאסטי".
הסדר הכיאסטי שהוא מציע הוא אפוא כדלהלן:

"ההרחבה והפרשנות"	"הברכה המקורית הנוסחתית"
יב ₂	ג ₁
יב ₁	ג ₂
יא	ד
ח	ה
ז	ו

פסוקים ט-י מקשים על שיטתו, מכיוון שאין להם מקבילה במה שהוא מכנה 'הברכה המקורית' או 'הברכה הנוסחתית', וזה פתרונו לקושי: "פסוקים ט-י כוללים הרחבה

היה כותב המאמר 'עורך' את התורה הוא אכן היה יכול לערוך אותה כרצונו, לגזור ולהדביק, ובכך להציג בפנינו את הרצף ההגיני. אך מה נעשה ועורך התורה, כלומר הקב"ה, 'הקשה' עלינו ומיקם את הברכה הרוחנית באמצע הברכות ולא בסופן? ומה נעשה, ועורך התורה החליט לנתק בין פסוקים ט-י לפסוקים יג-יד? אינני מבין מה ערך יש בהכרתו של רזנברג ש"אם נניח כך, ונחבר את הברכה השלישית עם קטע הסיום של הברכות, יתקבל רצף שייכול להיות סיום הגיוני לברכה [ההדגשות שלי, י"ט]". אם חיבור הפסוקים כפי שמוצע על ידי כותב המאמר הוא היוצר היגיון ברצף הפסוקים, המסקנה העלולה לנבוע מכך היא שהרצף המקורי של מחבר התורה אינו הגיוני. הייתכן?!

6. להלן רשימה חלקית של מקורות שבהם פותחת התורה בתנאי, ורק אחר כך מציגה את הגמול (ברכה או קללה): שמות ט"ו, כו; ויקרא כ"ו, ג-יד; דברים ז', יב; ח', יט; י"א, יג-טז; כ"ח, טו.

7. א' רופא, מבוא לספר דברים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 23, ובעקבותיו בשינוי קל גם J. Tigay, *The J.P.S. Torah Commentary Deuteronomy*, Philadelphia-Jerusalem 1996, p. 490

שאינן בה מקבילה בברכות הנוסחתיות. הם ראויים לתשומת לב מיוחדת כביטוי לרעיונותיו העצמאיים של הפרשן, רעיונות שלא היה כדוגמתם בטכסט המפורש".
כלומר, לשיטתו יש שלושה חלקים לברכה: 'הברכה המקורית' (ג-ו), 'ההרחבה והפרשנות' (ז-ח, יא-יב) ו'הרעיונות העצמאיים של הפרשן' (ט-י), כאשר ה'הרחבה' מופיעה בסדר כיאסטי ביחס ל'ברכה המקורית'.

אינני יכול לקבל את דבריו משום אמונתי בקדושת ספרי התורה שנמסרו למשה בשלמותם. אולם בכל זאת ראוי לבחון את דבריו לגופם, על מנת שמסקנתנו תתבסס על הכתוב עצמו ולא על האמונה בלבד.⁸

טענות אלו אכן מתאימות לדרכו הביקורתית של א' רופא בפרשנות המקרא, דרך שכאמור אינה דרכנו, אולם אף לשיטתו קשה הדבר. הסדר המוצע מתעלם מפסוקים א-ב, יג-יד. לגבי פסוקים א¹, יג-יד ניתן לטעון שאלו תנאים לפתיחה ולסיום, אולם פסוק ב נותר ללא הסבר, למרות שהוא אחד הפסוקים הבעייתיים ביותר בפרשה זו.⁹ כמו כן הוא מתעלם לחלוטין מפסוק א², וכן אין הוא מתייחס לפסוק יג¹, שמבחינת סגנונו נראה כהמשך ישיר של 'הברכה המרחיבה והמפרשת', אך אין לו מקבילה ב'ברכה המקורית'.¹⁰

היוצא מדבריו הוא שמתוך ארבעה עשר פסוקי הברכה יש שמונה פסוקים בלבד (ג-ח, יא-יב) השייכים למבנה הכיאסטי, ואילו שאר ששת הפסוקים (א-ב, ט-י, יג-יד) מתורצים כל אחד בדרך אחרת, או שכלל אין התייחסות אליהם בדברי א' רופא. במצב זה היוצאים מן הכלל רבים מדי, הפסוקים אינם נראים כצירוף של שתי ברכות ('ברכה מקורית' ו'ברכה מפרשת ומרחיבה'), אלא כטלאי על גבי טלאי על גבי טלאי, ו'העורך' (על פי תפיסתו של רופא) עשה עבודה רשלנית ביותר.

חלק ג - פתרון רביעי - שתי ברכות שהן אחת

פתרון לחלק מהכפילויות ניתן להציע על ידי חלוקת הברכות לשתי יחידות, אולם שלא כדרכם של קודמיי. נראה שיש יחידה קצרה הכוללת את פסוקים ב-ו, ואילו היחידה הנרחבת יותר כוללת את פסוק א וכן את פסוקים ז-יד. להוכחת טענה זו אבקש להציג מאפיין סגנוני ומאפיין לשוני המבחינים בבירור בין שתי היחידות. כמו כן אנסה להראות שכל יחידה היא בעלת מבנה ספרותי עצמאי.

8. ראה: מ' סבתו, 'איגרת רחום (עזרא, ד' ו-כד)', **מגדים**, ה, תשמ"ח, עמ' 26 הערה 8.

9. ראה קושיית ר"י אברבנאל שהובאה בתחילת המאמר.

10. ראה דברי טיגאי (לעיל, הערה 7) שככלל הלך בעקבות א' רופא, אולם כאן ברר לו דרך משלו וצירף את יג¹ ל-יב² והעמיד את שניהם במקביל לג¹, ובכך ניסה להתמודד עם קושי זה, אך זהו דוחק גדול.

1. סגנון

ביחידה הנרחבת, כל הברכות כולן פותחות בייחוס הברכה ישירות לה' - "ונתנך ה'" (א), "יתן ה'" (ז), "יצו ה'" (ח), "יקימך ה'" (ט) "והותרך ה'" (יא), "יפתח ה'" (יב) "ונתנך ה'" (יג). לעומת זאת ביחידה המצומצמת אין אף ברכה אחת המיוחסת באופן מפורש לה' - "ובאו עליך כל הברכות... ברוך אתה בעיר..." (ב-ג).

2. לשון

לכל יחידה יש שורש מנחה. ביחידה הנרחבת השורש המנחה נת"נ מופיע שש פעמים, אך אין הוא מופיע אף פעם אחת בפסוקים ב-ו. לעומת זאת ביחידה המצומצמת השורש המנחה בר"כ מופיע שבע פעמים.¹¹ מאפיינים אלו הם ראיות חזקות לצירופו של פסוק א ליחידה הנרחבת (ז-יד) ולא ליחידה המצומצמת (ב-ו), שהרי ישנם בו שני המאפיינים של הברכה הנרחבת: השורש המנחה נת"נ והייחוס המפורש לה' - "ונתנך ה'".

3. מבנה הברכה הקצרה

לפסוקים ב-ו יש פתיחה עצמאית והתניה עצמאית, בפסוק ב:

פתיחה	וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ
התניה	כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ

פסוקים ג-ו, שהם תוכן הברכה, בנויים במבנה סגור - כלל ופרט וכלל:¹²

11. יש לציין שהשורש בר"כ מופיע שלוש פעמים ביחידה הנרחבת (בפסוקים ח, יב), אך אין זה מעורר קושי. ראשית משום שבר"כ הוא שורש טבעי ביותר בכל קובץ של ברכות; ושנית, צורת הופעתו ביחידה הקצרה היא אחידה - "ברוך...", ואילו בברכה הנרחבת אין הוא מופיע בצורה אחידה, אלא בשלושה אופנים שונים - "הברכה... וברוך... ולברך".

12. מבנה דומה קיים בפסוקים המקבילים בקללות:

"אָרוּר אַתָּה בְּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַשָּׂדֶה

אָרוּר טְנֹאךְ וּמִשְׁאֲרֵתְךָ

אָרוּר פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ

שְׁגַר אֲלֵפִיךָ וְעֵשְׂתְּרוֹת צֹאנְךָ

אָרוּר אַתָּה בְּבֶאֱךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצִאתְךָ" (דברים כ"ח, טז-יט).

אמנם בקללה אין פסוקים אלו עצמאיים לחלוטין, שהרי אין להם פתיחה נפרדת והתניה נפרדת. כמו כן המילה המנחה "אָרוּר" מופיעה בקללות שש פעמים ולא שבע.

כלל	בְּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר	וּבְרוּךְ אַתָּה בְּשָׂדֶה	(ג).
פרט	בְּרוּךְ פְּרִי בְּטֶנֶד וּפְרִי אֲדָמָתְךָ וּפְרִי בְּהֶמְתְּךָ		
	שָׁגַר אֶלְפִיד וְעֶשְׂתָּרוֹת צֶאֱנָךְ		(ד).
	בְּרוּךְ טִנְאָךְ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ		(ה).
כלל	בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֵאֵךְ	וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאֲתְךָ	(ו).

ראוי לציין שבכל אחד מהחלקים (כלל, פרט, כלל) מופיעה המילה המנחה "ברוך" פעמיים, ושורש זה מופיע גם בפתיחה לברכה. שני ה'כללים' זהים במספר המילים, במבנה ובמקצב, ואילו ה'פרט' בנוי בסדר יורד 6 - 4 - 2, כאשר המילה המנחה "ברוך" היא מעין פזמון חוזר ואינה נספרת במקצב היורד.¹³

אין ספק שפסוקים אלו הם ברכה עצמאית, שהרי יש להם פתיחה, התניה ושכר, ואף מבנה ספרותי סגור. על ידי טענה זו התרנו את שאלתו הראשונה של ר"י אברבנאל ביחס לפסוק ב, שהרי הכרחי הוא שליחידה העצמאית שזה עתה בודדנו והגדרנו (פס' ב-ו) תהיה פתיחה עצמאית והתניה עצמאית, ואין בכך חזרה על פסוק א השייך לברכה הנרחבת, העומדת בפני עצמה. על משמעותה של יחידה קצרה זו נעמוד בהמשך דברינו.

4. מבנה הברכה הנרחבת

שימת לב למבנה הספרותי של היחידה הגדולה תסייע בפתרון הבעיות הנותרות של כפילות וסדר. היחידה הגדולה בנויה במבנה קדקודי (כיאסטי¹⁴), כאשר ההקבלה מתבססת על דמיונות תוכניים שיפורטו להלן, וכן על שלושה מדדים אובייקטיביים העולים מתוך הפסוקים.¹⁵

13. מבנה דומה קיים לפחות בשתי ברכות נוספות בתורה. א. בדברים ח', ז-ח, יש סדר יורד 7 - 5 - 3, כאשר המילה המנחה "ארץ" היא מעין פזמון חוזר:

"ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר
 ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון
 ארץ זית שמן ודבש".

ב. בברכת כהנים (במדבר ו', כד-כו), הסדר הוא עולה 3 - 5 - 7, אך בברכה זו אין פזמון:

"יברכך ה' וישמרך

יאר ה' פניו אליך ויחנך

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום".

14. על המינוח המדויק של מבנה זה ראה להלן הערה 18.

15. א' רופא ביסס את תקבולתו על דמיון שמצא בין הצלעות השונות, אולם יצירתיות פרשנית ומעוף מחשבתי מאפשרים לראות הקבלה כמעט בין כל שתי ברכות. ממילא נחוץ **מדד אובייקטיבי ועקבי** העולה במפורש מתוך הפסוקים עצמם, כדי לקבוע האם תקבולת לפנינו. המבנה המוצע עתה תוחם את היחידות על פי פתיחה זהה ושיטתיות מופלאה של מילים מנחות (ה', והשורש נת"נ), כפי שיפורט להלן, ואלו מדדים אובייקטיביים.

	1	וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם וַיִּתְּנֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלִיּוֹן עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ
(א).	2	הַבְּרֵכָה הַקְּצֵרָה: וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשְׁגִּיךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ
(ב).		
(ג).		בְּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר וּבְרוּךְ אַתָּה בְּשָׂדֶה בְּרוּךְ פְּרִי בִטְנֶךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתְּךָ שֶׁגֶר אֶלְפִיד וְעִשְׂתָּרוֹת צֹאנֶךָ
(ד).		
(ה).		בְּרוּךְ טִנְאָךָ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ
(ו).		בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ
	3	יִתֵּן ה' אֶת אֵיבֶיךָ הַקְּמִים עֲלֶיךָ נִגְפִים לְפָנֶיךָ בְּדַרְךָ אֶחָד יֵצֵאוּ אֵלֶיךָ וּבִשְׂבַעַה דְרָכִים יִנוֹסוּ לְפָנֶיךָ יֵצֵאוּ אֶתְךָ אֶת הַבְּרָכָה בְּאֶסְמֶיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ וּבְרִכְךָ בְּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ
(ז).	4	יְקִימְךָ ה' לֹו לְעַם קְדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ
(ח).	5	כִּי תִשְׁמַר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו וְרָאוּ כָּל עַמֵי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וַיֵּרְאוּ מִמֶּךָ וְהוֹתִרְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפִרְי בִטְנֶךָ וּבְפִרְי בְהֶמְתְּךָ וּבְפִרְי אֲדָמָתְךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתָּיִךְ לֵתֶת לָךְ יִפְתַּח ה' לָךְ אֶת אוֹצְרוֹ הַטוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לֵתֶת מִטֵּר אֲרֻצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבָרְךָ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְהִלִּייתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוָה וַיִּתְּנֶךָ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהִייתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמִטָּה
(ט).	א4	
(י).	א3	
(יא).	א2	
(יב).	א1	כִּי תִשְׁמַע אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם וְלַעֲשׂוֹת וְלֹא תִסּוּר מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם יְמִין וּשְׂמֹאל לִלְכַת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעַבְדָּם

- א. פעולת ה' (מסומן בקו תחת) פותחת את כל צלעות הברכה (למעט משפטי התנאי 1 ו-1א, שמטבעם פותחים במילת תנאי ועוסקים במעשי האדם הרצויים, ולא במעשי ה' שהם תוצאה של קיום התנאי).
- ב. השורש המנחה נת"נ (מסומן בהדגשה), מופיע שש פעמים, פעם אחת בכל צלע¹⁶ (למעט משפטי התנאי שבהם פשיטא שאין מקום לנתינה, וכן הצלע האמצעית, שבה חסרון הנתינה מפתיע בהחלט, ועל כך נעמוד בהמשך דברינו).

16. על תופעת השילוב המסודר של מילים מנחות בתוך מבנה קדקודי ראה: א' סמט, 'מעשי ה' ובריתו עם ישראל לדורם ולדורות עולם - עיון בדברים י"א', **מגדים** טו, תשנ"ב, עמ' 36 והערה 2 שם; י' בזק, **צורות ותכנים במזמורי תהלים**, תל אביב תשמ"ז, בעיקר עמ' 8 וכן מספר פעמים במהלך הספר.

ג. בכל אחת מהצלעות יש אזכור אחד של הקב"ה - "ה' " או "ה' אלהיך" (מסומן בהטיה).¹⁷ אזכור כפול של שם ה' יש בשתי צלעות בלבד, והן צלעות מקבילות (4, 4); ואילו במרכז התקבולת (צלע 5) מופיע שם ה' שלוש פעמים.

עד עתה ניסינו להוכיח את קיומן של שתי ברכות שונות המשולבות זו בזו, בעזרת אמצעים ספרותיים שונים (סגנון, מילים מנחות ומבנים ספרותיים). כעת נתמקד בברכה העיקרית, נמשיך לבסס את טענתנו בדבר המבנה הקדקודי, וננסה לבחון את תוכן הברכה ואת הקשר שבין המבנה לבין התוכן.

חלק ד - הברכה הנרחבת

זיהוי מבנה קדקודי מחייב בחינת מספר מאפיינים של מבנה כזה:

1. מבנה קדקודי משמש כאמצעי לתיחום יחידה ספרותית.
2. מה נמצא במרכז התקבולת ומה משמעותו?
3. מה היחס בין הצלעות המקבילות, ומה היחס בין המחצית הראשונה למחצית השנייה של התקבולת?

1. תיחום

כפי שראינו (לעיל, חלק ב) תיחום יחידות המשנה בפרשה זו שנוי במחלוקת רבתי. המבנה הקדקודי הוא אחד האמצעים הספרותיים המנחים אותנו לצרף את פסוק א לברכה הנרחבת, ולהשמיט ממנה את פסוקים ב-ו.

2. המרכז

המבנה ממקם את הברכה הרוחנית במרכז התקבולת, ובכך מפנה אליה את אור הזרקורים. תרומת המבנה להבנה עמוקה יותר של התוכן תובהר אם נכתוב את הפסוקים לא ברצף עם קווים מקשרים בצדם (כמקובל וכפי שסידרנו לעיל), אלא על פי השרטוט הבא, כראוי למבנה קדקודי:¹⁸

17. לא מצאתי הסבר לחילופי "ה'" (8 פעמים) לעומת "ה' אלהיך" (5 פעמים), וצ"ע.
18. בספרות מתוארים סוגים שונים של מבנים ספרותיים, ויש להבדיל ביניהם. **תקבולת כיאסטית** הוא מונח מושאל מהאות היוונית χ, ומשמעותו הספרותית היא הצלבת הצלעות. מינוח זה מתאים למבנה שבו יש מספר זוגי של צלעות המקבילות זו לזו ללא צלע מרכזית. לעומתו המונחים **'מבנה גמלוני'** **'מבנה קונצנטרי'** ו**'מבנה קדקודי'** מתאימים לתקבולת בעלת מספר בלתי זוגי של צלעות, כמו במקרה דנן. מונחים אלו מתמקדים במשקל הסגולי הייחודי שיש לצלע המרכזית - לקדקוד היחידה, המהווה את השיא שאליו עולים משני צדיו. אשר על כן ראוי לכתוב את הפרשה בצורה שתתאים למשמעותה. **'מבנה מתהפך'** הוא **'מבנה קדקודי'** שבו הצלע המרכזית יוצרת מהפך בעלילה (בעניין המינוחים השונים ראה: פ' פולק, **הסיפור**

צורת כתיבה זו משרתת את תוכן הפרשה.¹⁹ היא מבהירה מצד אחד את מעמדה של הברכה האמצעית כברכה הנעלה מכולן, ומצד שני מציבה בבירור זו מול זו את

במקרא, ירושלים תשנ"ד, עמ' 38; ש' בר-אפרת, **העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא**, ישראל תש"ם, עמ' 118 ובעיקר הערה 15; י' אמית, **לקרוא סיפור מקראי**, תל אביב תש"ס, עמ' 55).

19. מ' וייס העמיק לחקור את הקשר שבין תוכן ובין צורה בשירה המקראית, וכתב: "בשירה המקראית, כמו בכל שירה, מתגלית אחדות אמנותית של צורה ותוכן, שניתן לעמוד עליה רק בקריאה מדוקדקת - במאמץ שאינו פוסק להבהיר את כלל היצירה ביחס לחלקיה ואת חלקיה ביחס לשלימותה" (**המקרא כדמותו**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 46). וייס התמקד במחקריו בעיקר בשירה, אולם כפי שאנו רואים, הכלל שטבע ביחס לשירה נכון גם ביחס לפרשתנו שאינה שירה. י' בזק הרחיב גישה זו ופיתח שיטה המתייחסת למבנים צורניים-גאומטריים, בעיקר בספר תהילים. לדעתו מבנים אלו "אינם בבחינת תוספת נוי אלא חלק בלתי נפרד מהמזמור עצמו, ומהווים ממד נוסף המבהיר את בשורתו של המזמור ומעלה את ערכו האמנותי" (י' בזק, לעיל הערה 16, עמ' 9), וראויים דברים אלו להיאמר גם על פרשתנו.

הצלעות המקבילות של שני חלקי הברכה. שיאה של הברכה הוא הברכה הרוחנית, שאינה בסופה של היחידה²⁰ אלא במרכזה, כפסגה גבוהה שאליה עולים מכל העברים.

צורת כתיבה זו מבהירה באופן חזותי גם את הדירוג הנפלא הקיים באזכור שם ה'. זהו דירוג העולה משני הכיוונים כלפי מרכז התקבולת; ככל שמתקרבים לברכה העיקרית הולכים אזכורי שם ה' ומתרבים, וככל שמתרחקים ממנה מתמעטים והולכים.

3. היחס שבין הצלעות המקבילות ובין שני חצאי הברכה

ככלל, תוכן כל אחת מהברכות במחצית הראשונה של התקבולת (פס' א, ז-ח) דומה לתוכן הברכה המקבילה לה במחצית השנייה של התקבולת (פס' יא-יג). אולם אין המדובר בדמיון בלבד. נראה שכל ברכה במחצית השנייה של התקבולת עולה בהיקפה, בעצמתה או באיכותה על הברכה המקבילה לה במחצית הראשונה. כלומר, בנוסף למבנה המיוחד, שבו המרכז נישא מעל לכל הברכות כולן, יש גם התפתחות מהמחצית הראשונה אל השנייה, התפתחות הדרגתית מהמועט אל המרובה ומהמצומצם אל הנרחב.²¹

חלק ה - הברכה הרוחנית - שיאן של הברכות

יְקִימְךָ ה' לֹא לְעַם קְדוֹשׁ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ

פ' תשמר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו (ט).

וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּנִּי (י).

המילה המנחה נת"נ מופיעה בכל אחת מצלעות הברכה הנרחבת (2, א2, 3, א3, 4, א4), אך מהברכה הרוחנית (5) היא נעדרת. מדוע? הייתכן שדווקא משיא הקשר שבין אדם לבין האלוהים תיעדר המילה המבטאת את הענקת ה' כמו כן תמוהה הימצאותו של התנאי הנוסף (פסוק ט2) המופיע באמצע הברכה הרוחנית.

כדי שנבין את סיבת העדרה של הנתינה מהברכה הרוחנית יש להגדיר מהי נתינה. נתינה היא העברת דבר מרשות אחת לרשות אחרת, וזו אכן התופעה המתרחשת כמעט לכל אורך הברכות: ה' 'מעביר' דברים מ'רשותו' לרשותם של ישראל. אולם שיא הברכה הוא ברמה אחרת לחלוטין: ה' ועם ישראל יוצרים זיקה משמעותית ביותר ביניהם ללא העברת דבר מה' לישראל. הקשר הופך להיות בלתי

20. גם בברכות ברית סיני הברכה הרוחנית היא השיא, כמו בברכתנו, אולם שם היא מופיעה בסיום הברכות: "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם. והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם" (ויקרא כ"ו, יא-ב).

21. הוכחת הטענה מופיעה בנספח למאמר.

אמצעי, ויש איחוד של העם עם אלוהיו: מצד אחד - "יקימך ה' לו לעם קדוש" ומצד שני - "שם ה' נקרא עליך" - אנו נהיה שלו, ושמו ייקרא עלינו!

כשם שבאהבה שבין אדם לחברו ובין איש לאשתו יש ערך רב בנתינה, שהרי **נתינת מתנה מבטאת קשר ומחזקת קשר**, כך גם, כביכול, בנתינה שבין המקום לעמו, הנתינה מבטאת ומחזקת את הבחירה ואת האהבה. וכשם שבין איש לאשתו מהות הקשר אינה הנתינה אלא **האהבה, שהיא קשר נפשי ורוחני**, כך גם בקשר שבין הדוד לרעייה: הקשר אינו מסתכם בנתינה כלכלית, חקלאית וצבאית. מהות הקשר היא היותנו עמו הקדוש של ה' והיות שמו נקרא עלינו. שיא הברכה הוא הקשר עצמו ולא נתינה זו או אחרת. היעדרות השורש המנחה נת"נ מדחיקה הצדה את ביטויי הקשר ומדגישה ומעצימה את הקשר עצמו.²²

עתה מובן הצורך בתנאי עצמאי לברכה הרוחנית. כדי שעם ישראל יזכה בברכות הגשמיות יש לשמוע את המצוות, לשמרן ולעשותן (התנאי הפותח והחותם את יחידת הברכות); אך כדי שעם ישראל יזכה בברכה הרוחנית, אין די בשמיעת המצוות, בשמירתן ובעשייתן. יש צורך בדבר נוסף - בהליכה בדרכיו.

אך מהי הליכה בדרכיו? מהן דרכי ה'? ה' בכבודו ובעצמו מגדיר מהן דרכיו: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו" (בראשית י"ח, יט).²³ **הליכה בדרכי ה' הוא ציווי כללי הדורש מאתנו להשיב לבריות כגמולן על ידי משפט צדק.**²⁴ מסתבר שכדי לזכות בפעולות הנתינה של ה' (כלכלה וביטחון) די לבצע את הפעולות הפורמליות והמוגדרות של תר"ג המצוות; אולם כדי לזכות בקשר לה', יש הכרח שאנו ניצור מצדנו קשר משמעותי, וזה על ידי הידמות אליו - "והלכת בדרכיו". שיא הקשר לה' מגיע בעקבות יחסים מושלמים בין אדם לחברו, ושיא הקשר שלנו אל ה' מוביל לשיא הברכה, מידה כנגד מידה.

22. בנקודה זו נפגשים שלושה אמצעים ספרותיים המשתלבים בעצמה רבה. המבנה הקדקודי מכוון את הזרקורים אל פסוקים ט-י; גם אופן התפרסות המילה המנחה ה', המופיעה 13 פעמים בברכה הנרחבת, מנחה אותנו לברכה הרוחנית; ודווקא השמטת המילה המנחה נת"נ מפסוקים אלו מביעה בעצמה רבה את הקשר המיוחד של העם לאלוהיו.

23. ובדומה לכך: "אם יש עשה משפט מבקש אמונה... ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו את דרך ה' משפט אלהיהם. אלכה לי אל הגדולים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך ה' משפט אלהיהם..." (ירמיהו ה', א-ה). אף ביחזקאל (י"ח, כה, כט; ל"ג, יז, כ) מצאנו ש'דרך ה' הוא הגמול האלוהי. ב'תהילה לדוד' מופיעה כותרת משנה: "צדיק ה' בכל דרכיו" (תהילים קמ"ה, יז) ולאחריה (פס' יח-כ) מפורט הגמול הניתן לאנשים שונים (קוראיו, יראיו, אוהביו, ולהבדיל - הרשעים).

24. ידועים דברי חז"ל שדרכי ה' הן י"ג מידותיו: "ללכת בכל דרכיו - אלו הן דרכי מקום: ה' אל רחום וחונן..." (ספרי דברים פ"א, מט, מהד' פינקלשטיין עמ' 114). גם דעה זו מדגישה אפוא את היחס לזולת כדרכי ה'.

חלק ו - ייחוד ושילוב

לאחר שהוכחנו את עצמאותן של שתי הברכות ועסקנו גם בתוכנן, יש לשאול שתי שאלות:

1. מהו הייחוד של כל אחת מהברכות?
2. מדוע שולבו שתי הברכות זו בזו?

1. ייחודה של כל אחת מהברכות

ייחודן של כל אחת מהברכות יובן לאור עיון במחלוקת בין רש"ר הירש לנצי"ב. בהקדמתו לפרק זה כותב רש"ר הירש:

בדברים הקודמים (פרק כ"ז) נתמנה העם להיות שומר לתורה... ידע כל יחיד את חובתו לקיים את התורה ויחד עם זה יבין שהוא נמסר להשגחת ה' המחלקת ברכה וקללה. עתה (פרק כ"ח) עובר משה לתיאור עתידו של הכלל, והרי הוא מודיע לעם מה יבוא על הכלל אם העם בכללו יקיים או לא יקיים את התורה ולא יזו ברכה או קללה לאומית הוא יכול לצפות אם הכלל יהיה נאמן לתורה או יבגוד בה [ההדגשות במקור; ציון הפרקים שלי, י"ט].

לעומתו הנצי"ב, לכל אורך פירושו לברכות, מסביר כיצד הברכות השונות מתייחסות לאנשים פרטיים בעלי מקצועות שונים ותחומי עיסוק מגוונים, הזוכים לברכות המתאימות לצורכיהם המיוחדים ולשאיפותיהם השונות.²⁵ לדעתו הברכות השונות מתייחסות לקבוצות שונות בתוך העם ולא לעם כגוף אחד, ובכך חולק הוא על רש"ר הירש. הפרשה כולה מנוסחת בלשון יחיד, עובדה המאפשרת את שתי ההבנות. ייתכן שזו ברכה לאומה כולה כגוף אחד וייתכן שזו ברכה לכל יחיד ויחיד.²⁶

ניתן להציע שיטת ביניים. הברכה המצומצמת (ב-ו) היא ברכת היחיד - ברוך ראובן בעיר וברוך שמעון בשדה, בדומה לשיטת הנצי"ב. לעומת זאת, הברכה

25. בכך מתמודד הנצי"ב עם הכפילויות הרבות שעליהן עמדנו. אולם שיטת הנצי"ב אינה תואמת את פשוטו של מקרא, שהרי לדעתו האבחנות שבין האנשים השונים הן העיקר, והעיקר חסר מן הספר.

26. הנצי"ב (דברים ל"א, כו ד"ה והיה שם בך לעד) מעלה טיעון עקרוני בדבר דרכי הניסוח המקראי: "שבשעה שמדבר עם האומה בכלל, מכנים אותה בלשון יחיד. אבל כשמדברים עם הרבה אנשים, בשעה שאינו נוגע לשליחות הכלל, הרי הם רבים. וכ"כ הגר"א ז"ל..." (טענה עקרונית זו מובאת על ידי הנצי"ב בשם הגר"א בעוד מספר מקומות, למשל בהערות מכתב יד על דברים י"ג, ג). בנידון דידן הנצי"ב סותר לכאורה עיקרון זה, שהרי הפרשה מנוסחת בלשון יחיד, והנצי"ב מבאר שהיא אינה מתייחסת לכלל האומה אלא לקבוצות של יחידים. וצ"ע.

קושי נוסף הוא שתוכנן של חלק מהברכות אינו מתאים כלל וכלל ליחידים, למשל - "עליון על כל גויי הארץ", "והלויים גוים רבים", ובעיקר: "יקימך ה' לו לעם קדוש" (ט).

הנרחבת (א, ז-יד) היא ברכת העם, בדומה לשיטת רש"ר הירש. ננסה להוכיח חלוקה זו על ידי השוואת שתי הברכות:

הברכה הנרחבת (א', ז-יד)	הברכה המצומצמת (פס' ב-ו)	
ישנם שני ביטויים מוחלטים, "כל" היא מילה מנחה המופיעה שש פעמים, ²⁷ וכן "והיית רק למעלה"	אין ביטויים מוחלטים (המילה "כל" מופיעה פעם אחת בלבד, ולא בהקשר של מוחלטות הברכה)	מוחלטות הברכה
שדה, יחסי חוץ ורוחניות	עיר ושדה	תחומי הברכה
חל שינוי במעמד ישראל כלפי אומות העולם - "עליון על כל גויי הארץ", ובעיקר כלפי שמיא - "יקימך ה' לו לעם קדוש... שם ה' נקרא עליך"	פעולותיו של האדם מתברכות, אך לא חל שינוי במעמדו	מעמד המתברך
שיא הברכות הוא עצם הקשר לה', ומודגש שהברכות מוענקות ישירות מה'	אין ברכה רוחנית ואין ציון של מעורבות ישירה של ה' בהענקת הברכה	הקשר לה'
הדרישה נרחבת יותר: א - "והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום". ט - "כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו". יד - "ולא תסור מכל הדברים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום"	הדרישה מצומצמת יחסית: "כי תשמע בקול ה' אלהיך"	התנאי

ככלל, הברכה הנרחבת מקיפה יותר ומוחלטת יותר מהברכה המצומצמת. הברכה המצומצמת אכן מתאימה ליחיד, שהרי טווח עיסוקו של החקלאי הבודד הוא ביתו ושדהו, אך אויביו אינם נסים מפניו בשבע דרכים, ואין הוא עוסק בהלוואות בינלאומיות. לעומת זאת, לעם היוצא למלחמה והמנהל קשרי מסחר עם אומות העולם, מתאימה הברכה הנרחבת, המעניקה לו ניצחון בשדה הקרב, והתולה את כלכלת העולם בכלכלת ישראל. מפתיע הוא הדבר שבברכת היחיד אין אזכור של

27. ההופעות הן בשלושה זוגות: 1. קיום המצוות – אם תשמור את כל המצוות (א, יד). 2. שכר כללי – תהיה עליון על כל גויי/עמי הארץ (א, ז). 3. שכר כלכלי – תבורך בכל משלח/מעשה ידיך (ח, יב). בקללות מופיעה המילה המנחה "כל" קרוב לשלושים פעמים בתיאורי החטא והעונש.

ברכה רוחנית כלשהי, ונראה שפשוטו של מקרא קובע שרק על ידי התחברות של היחיד לכלל ישראל ניתן להגיע לקשר רוחני משמעותי עם ה'!

הבהרה זו של הפער העצום שבין ברכת היחיד לבין ברכת העם נחוצה דווקא על סף הכניסה לארץ ישראל. שהרי במדבר חיו בני ישראל כעם מאוחד סביב המשכן, ואילו בארץ ישראל העם יתפזר. כל שבט ייאבק על נחלתו, כל יחיד ויחיד יבנה את ביתו ואת משפחתו. הליכוד הלאומי עלול להיחלש, היחידים עלולים לשכוח את חובותיהם כלפי כלל העם, והתודעה הציבורית תהפוך מלאומית לשבטית, כפי שאכן קרה בתקופת השופטים. הברית הנכרתת בערבות מואב והמתחדשת על הרי גריזים ועיבל, היא המצע הרוחני והאמוני של העם המתנחל על אדמתו. לכן כל כך חשוב להציב בפני העם את שני מסלולי הברכות, המסלול האישי והמסלול הלאומי, ולהדגיש שיחיד העובד את ה' ומקיים את מצוותיו אכן יזכה לברכות רבות ומשמעותיות. אולם, אם כל היחידים יחיו כעם מלוכד ומגובש וילכו בדרכי ה' כעם ולא רק כיחידים, אזי ברכתם תהיה לאומית ומקיפה ולא אישית ומצומצמת.

2. שילובן של הברכות זו בזו

שילוב שתי הברכות מציב בפנינו דרישה להשוואה ביניהן, ובכך התעשרנו עושר רב, שהרי ההשוואה הבהירה וחידדה את ייחודה של כל ברכה וברכה, והעמידה אותנו על הפער העצום שבין יכולתו של יחיד לבין יכולתו של ציבור. אילו היו בפנינו שתי ברכות נפרדות לחלוטין אזי הדרישה להשוואתן לא הייתה בוקעת ועולה מתוך הפסוקים עצמם, ולקחים חשובים אלו היו עלולים היו להיעלם מנגד עינינו.²⁸

ברכת היחיד שולבה בין הפתיחה הכללית של ברכת הציבור לבין פירוט ברכת הציבור, ובכך היא מצד אחד משולבת בתוך ברכת הציבור וההשוואה מתבקשת, ומצד שני אין היא קוטעת את הרצף הפנימי של ברכת הציבור.

פתיחה כללית לברכת העם פסוק א - "ונתנך ה' עליון"

[ברכת היחיד פסוקים ב-ו]

ברכת העם פסוקים ז-יב - פירוט אופני העליונות

חתימה כללית לברכת העם פסוק יג - "והיית רק למעלה"

סיכום

במאמר זה עלו מספר דרכי חלוקה לברכות ברית ערבות מואב, כאשר כל הצעת חלוקה משפיעה באופן ישיר על הבנת תוכן הברכות. הצורך בחלוקה נבע מכפילויות

28. ניתן לראות בשילוב גם קביעה שיש תלות בין שתי הברכות: ברכת הציבור נובעת מזכותם של כל היחידים בברכות אישיות, וכן "ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ" יתאפשר רק בעקבות צירופם של כל היחידים לעם.

רבות ומסדר בלתי ברור של הברכות.
ארבע ההצעות הן:

מהות ההבדל שבין היחידות	חלוקת הפסוקים	
1. התגשמו מימי יהושע ועד שאול 2. התגשמו מימי שאול ועד אחז 3. התגשמו מימי חזקיהו ועד יאשיהו	1. ב-ו 2. ז-י 3. יא-יד	מלב"ם
אין בדבריו אבחנה ברורה	1. א-ו 2. ז-יד	י' רוזנברג
1. קובץ 'מקורי' 2. קובץ 'משני' המפרש ומרחיב	1. ג-ו 2. ז-יב	א' רופא
1. ברכה אישית 2. ברכה לאומית	1. ב-ו 2. א, ז-יד	הצעת מאמר זה

כל אחת משלוש ההצעות הראשונות אכן פתרה מספר קשיים, אולם אף לא אחת מהן סיפקה מענה מקיף לכלל הבעיות, ונותרנו בקשיים פרשניים מבחינת הלשון, התוכן והסדר. ביחס לדעתו של א' רופא, עיקר הקושי נובע מהמחלוקת האמונית בדבר שלמות התורה ואחדותה כפי שנמסרה למשה.

הצעתנו במאמר זה הייתה כפולה: ראשית, להבדיל בין שתי ברכות, האחת אישית (פס' ב-ו) והשנייה לאומית (פס' א, ז-יד); שנית, להציג את הברכה הלאומית במבנה קדקודי. הצעות אלו, המתייחסות למבנה הספרותי של הברכות, סייעו לא רק בפתרון הקשיים הפרשניים, אלא גם העמיקו את הבנת הברכות, ובעיקר חידדו והבהירו את הפוטנציאל הגשמי והרוחני הגלום בהליכה מאוחדת של עם ישראל בדרכי הצדק והמשפט של ה'.

נספח: היחס שבין שני חצאי הברכה

להלן פירוט ההשוואה שבין הברכות שבמחצית הראשונה למקבילותיהן שבמחצית השנייה, השוואה זו מוכיחה את טענתנו שכל ברכה במחצית השנייה עולה בהיקפה, בעצמתה או באיכותה על הברכה המקבילה לה במחצית הראשונה.

עליונות כללית על העמים (צלעות 2-א)

(א2).

וַיִּנְתְּנָה ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלֶיךָ עָלְיוֹן עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ
וַיִּנְתְּנָה ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב
וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה

(יג1).

ההקבלה בין הפסקות ברורה, אך השנייה עולה בעצמתה על הראשונה, שהרי בראשונה יש משפט אחד בלבד ובשנייה משפט כפול; הראשונה כוללת ניסוח חיובי בלבד, ואילו השנייה כוללת ניסוח חיובי ושילי; בשנייה יש קביעה מוחלטת - "רק למעלה", דבר שאינו מופיע בראשונה.

שני משפטים אלה הם אמירות כלליות על עליונות ישראל, אך אין הם מבארים במה יהיו ישראל עליונים. הפירוט מופיע בשאר פסוקי הברכה (ז-יב) - עליונות צבאית, כלכלית ורוחנית. כשם שבברכה המצומצמת מצאנו מבנה של כלל ופרט וכלל, ניתן גם כאן להבחין במבנה הדומה במידה מסוימת:
כלל פסוק א ברכת פתיחה - "ונתנך ה' עליון".
פרט פסוקים ז-יב פירוט אופני העליונות.
כלל פסוק יג ברכת חתימה - "והיית רק למעלה".

ישראל - מעצמה צבאית או כלכלית (צלעות 3-א3)

יְתֵן ה' אֶת אֵיבֶיךָ הַקָּמִים עֲלֶיךָ נְגַפִּים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יְנוֹסוּ לְפָנֶיךָ
(ז)
יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לְתֵת מָטָר אַרְצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבַרֵךְ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְהַלִּוִית גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוָה
(יב)

יחסי ישראל ואומות העולם מתוארים פעמיים. במחצית הראשונה עליונותם של ישראל מתאפיינת בניצחון בשדה הקרב, ואילו במחצית השנייה העליונות היא כלכלית: ישראל תהיה מעצמה כלכלית שכלכלת עמים רבים תהיה תלויה בה. ההבדל המהותי שבין שני החלקים מתבטא בכינוי של אומות העולם. במחצית הראשונה יש מאבק כנגדם, הם "איביך", ואילו במחצית השנייה הם "גוים רבים" - תיאור עובדתי ניטרלי. העליונות במחצית הראשונה (פס' ז) היא עליונות של גבורה בשדה הקרב. המבורכים הם ישראל בלבד, ואילו בצדו השני של המתרחש יש מנוסה, הרס ומוות. אולם סביר להניח שהאויב המפסיד אינו היחיד המשלם את מחיר המלחמה. במידה זו או אחרת גם מהצד המנצח נגבה מחיר כבד, שהרי טבעה של מלחמה הוא שגם המנצח נפגע ומאבד מעטים או אף רבים מלוחמיו. לעומתה, העליונות במחצית השנייה (פס' יב) היא עליונות של חסד, המיטיבה לא רק עם ישראל אלא גם עם אומות העולם שבזכות ההלוואות שיקבלו מאתנו הם יתפתחו ויתקדמו. זו עליונות קונסטרוקטיבית של שלום אמת.

ברכות חקלאיות (צלעות 4-א4)

יְצוּ ה' אֶתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בְּאֶסְמֶיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ וּבִרְבֹּךְ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
(ח)

וְהוֹתִירָךְ ה' לְטוֹבָה בְּפִי בְטָנֶךָ וּבְפִי בְהִמְתִּירָךְ וּבְפִי אֲדַמְתֶּךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה'
לְאַבְתָּיִךְ לְתֵת לְךָ
(יא).

כפי שצינינו לעיל, ברכות אלו מתייחדות בכך ששם ה' מופיע בכל אחת מהן פעמיים. פעם אחת, ככלל הברכות במשפט העיקרי - ה' הוא מעניק הברכה, ופעם שנייה במשפט טפל המייחס את הארץ לה'. שתי הפסקות מדגישות שהברכה תחול בארץ שה' נותן לנו, ובזה נבדלות ברכות אלו מהברכה שבפסוק יב, שבה אמנם יש התייחסות להצלחה כלכלית שמקורה בארץ, אך היא מכוונת כלפי חוץ - "והלויית גוים רבים", וממילא אין בה הדגשה שהארץ ניתנה על ידי ה'.

שתי הברכות מתייחסות להצלחת היבול החקלאי, אך הברכה השנייה יתרה על הראשונה בשני דברים שהם אחד. ראשית, במחצית הראשונה מבורך רכושו של האדם בלבד, ואילו במחצית השנייה גם מבורך "פרי בטןך". ועוד, הארץ אינה רק מתנה אלוהית הניתנת לנו, כמצוין במחצית הראשונה - "בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך", זו מתנה "אשר נשבע ה' לאבותיך לתת לך". תוספת אחת מתייחסת לעתיד - "פרי בטןך", ואילו השנייה לעבר - "אבותיך". שתי תוספות אלו קשורות זו לזו ואף תלויות זו בזו: רק מי שחי על אדמת הקודש מתוך תודעה של חיבור לאבותיו שבעבר, זוכה להמשכיות ולברכת צאצאיו בעתיד.²⁹

אם כן, בעוד המחצית הראשונה עוסקת בברכה חקלאית גרידא, הרי שהמחצית השנייה משקיפה על הברכה החקלאית במבט רחב יותר, הכולל בתוכו עבר ("אבותיך") ועתיד ("פרי בטןך"). ברכה זו מביטה על הענפים ועל הפרות העתידיים לצמוח מן השורשים הטמונים זה מכבר בעומק האדמה. המתעלם משורשיו אינו מתברך בפרות.

התניה (צלעות 1-1א)

וְהָיָה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּךָ
הַיּוֹם...
(א₁).

...כִּי תִשְׁמַע אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם לְשָׁמֵר וְלַעֲשׂוֹת. וְלֹא תִסּוּר מִכָּל
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם זְמִין וּשְׁמָאוֹל לְלֶכֶת אַחֲרַי אֱלֹהִים אַחֲרַיִם
לְעַבְדָּם
(יג-יד).

29. על פי זה נוכל להבהיר את משמעות השכר התמוה של מצוות כיבוד הורים - "למען יארכונו ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שמות כ', יב, ובדומה דברים ה', טז). מדוע השכר על כיבוד הורים הוא אריכות ימים דווקא בארץ ישראל? נראה שהמכבד את הוריו מכריז בכך על תודעה של קשר להוריו בפרט ולדורות העבר בכלל, וממילא זוכה הוא לקבל את הזכויות הנובעות מקשר עם אבותיו ועם אבות אבותיו - קיום שבועת ה' לאבות על הארץ ועל הזרע. ואכמ"ל.

הברכה הכפולה

שוב קיים דמיון בין הצלעות המקבילות, עם יתרון איכותי לצלע השנייה. התנאים המקבילים דומים בצירוף הנדיר יחסית של שלושת הביטויים "שמיעה" "שמירה" ו"עשייה".³⁰ התנאי החותם את הברכה מפרט את התנאי הפותח, שהרי התנאי הפותח מנוסח באופן חיובי בלבד, ואילו התנאי החותם מנוסח גם על דרך השלילה - "ולא תסור". התנאי החותם מתייחס לכלל המצוות וגם ספציפית לאיסור עבודה זרה, לעומת התנאי הפותח המתייחס לכלל המצוות אך אין הוא מציין חטא ספציפי זה או אחר.

30. שלוש המילים הן מהמאפיינים הלשוניים של ספר דברים, וכל אחת מהן מופיעה עשרות פעמים בספר זה. אולם השילוב של שלושת השורשים האלו במשפט אחד מופיע עשר פעמים בלבד בספר דברים, פעם אחת בשמות ושלוש פעמים נוספות ברחבי הנ"ך.